

Osnovna koncepcija političkog sistema

Marijan Korošić

Ako želimo raspravljati o političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, morali bismo se poslužiti nekom teorijom razvoja socijalističkog samoupravljanja. Međutim, takva teorija ne postoji u onom značenju koje pridajemo teorijama: u smislu završne konstrukcije koja nam pruža koherentan i potpun opis stvarnost. Samo po sebi, to ne bi bilo izvorom konfuzija, već je izvor zabuna u tome što neproverene fundamentalne koncepcije i skup parcijalnih sagledavanja prodiru u analizu političkog sistema i pojednostavnjuju kompleksne pojave. Stoga i namjeravam — kao ekonomist — da barem otpočnem s raspravom o tim skrivenim i teško uočljivim »teorijskim osnovama« dosadašnjeg i budućeg razvoja političkog sistema.

Kada je riječ o »Kritičkoj analizi funkcioniranja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, valja najprvo ustvrditi jednu činjenicu i neke njezine poruke.

Dokument se stvarao od kraja 1982, kada je formirana radna grupa za njegovu izradu, do kraja 1985, kada je utvrđen njegov tekst i dokument dan na javnu raspravu. To je razdoblje najžešće krize u ekonomiji. No, trebalo je tri godine da se, uglavnom usuglašavanjem, dođe do dokumenta koji se smatrao preduvjetom za operativna rješenja u političkom sistemu i za stvaranja pretpostavki operacionalizacije Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije u svojoj polovici 1983.

Ova činjenica, međutim, nije u skladu s porukom koju čitamo u prvoj rečenici uvoda: »Našem društvu je, i u ovoj etapi njegovog razvoja i prerastanja u asocijaciju slobodnih proizvođača, svojstvena potreba za stalnim revolucionarnim promjenama.«¹

U uvodu se također ističe: »Izrada ove analize naročito je aktuelizirana potrebom da se dosljednije ostvaruje Dugoročni program ekonomske stabilizacije i uspješnije razrješavaju brojni problemi koji su doveli do ekonomske krize.«² Dakle, politički sistem nije kritički analiziran u toku stvaranja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, iako je bilo jasno da se program stabilizacije ne može provesti bez efikasnog funkcioniranja onakvog političkog sistema koji je doveo i privredu i društvo u krizu (načinom donošenja bitnih odluka, njihovim (ne)provođenjem, kao i odsutnošću odgovornosti u društvu). Analiza političkog sistema dolazi na samom kraju.

1 Citirano prema izdanju Centra za radničko samoupravljanje, Beograd 1985, str. 3.

2 Isto, str. 4.

Ističem i osnovne prijedloge tog političkog dokumenta, koji definiraju njegovu bit. Prijedlozi se u ovoj analizi odnose (1) na promjenu djelovanja i ponašanja svih društvenih subjekata, (2) dogradnju pravnog sistema, (3) potpunije i efikasnije ostvarivanje temeljnih načela SFRJ i (4) isticanje potrebe šireg proučavanja pitanja i problema koji nisu bili temeljito i cjelovito proučeni.³

Ukazivanje na navedene stavove ima dublji smisao i predstavlja osnovu za razumijevanje prijedloga koji se u toj analizi nude.

Vremensko nepodudaranje izrade programa ekonomske stabilizacije i analize političkog sistema nije samo metodološka greška ili pak zanemarljiva vremenska nepodudarnost. Ono ima dubok smisao. Riječ je o dva alternativna programa. Dugoročni program ekonomske stabilizacije stavlja u središte pažnje robnu proizvodnju, ekonomske zakonitosti i samostalnost privrednih subjekata. Sav je okrenut bitnim promjenama. On ističe da izlaz ne valja tražiti u uvjetima očuvanja postojećeg privrednog sistema, u manjim ili većim rekonstrukcijama praktične prirode, već u izgradnji društva na novim vlasničkim odnosima, zasnovnim na društvenom vlasništvu i samoupravljanju. Osim toga, sadrži realan pogled na stvarnost. Iz njega proizlazi da je nedopustivo odlagati radikalne promjene. Iz iskustva se i tada znalo da se periodičnim stabilizacijskim kampanjama malo što postiže na duži rok. Taj se program energično zalaže za izlazak na svjetsko tržište, koliko god to bilo teško. Ne može se svijet preokrenuti zato što nema razumijevanja za naša »otkrića«: da se dug ne mora platiti, ili da se gubici masovno »nacionaliziraju«, da svi ekonomski i politički egzistiraju, jer odgovornost, kazna i nagrada nisu prisutni u sistemu. Program stabilizacije traži revitalizaciju samoupravljanja, to jest razvlašćivanje »policentričnog etatizma« kao i svakog drugog etatizma.

Kritička analiza ne polazi od Dugoročnog programa, već od institucionalnog sistema stvorenog sredinom sedamdesetih godina i na toj osnovi stidljivo, s vrlo malim mijenjanjem institucija, mehanizama te odnosa vlasti i moći, »prilagođava« politički sistem. U mnogim pojedinostima, posebno u onima koje se odnose na privredni sistem i privređivanje, ta su dva dokumenta u suprotnosti. Nužno se nameće pitanje zašto je kritička analiza uzaluda i razmatranje ekonomskih pitanja, koja su već temeljito pretresena, i zašto je to učinila na suprotan način od Dugoročnog programa.

Fundamentalna koncepcija ili, ako se tako može reći, teorijska osnova Kritičke analize je sljedeća: socijalizam nema vlastite zakone reprodukcije i bez »subjektivnih snaga« ne mogu se privreda i društvo automatski voditi u socijalizam, već se svakim danom, ako ne djeluju »subjektivne snage«, vraćaju u kapitalizam. Takva teorija je nelogična sama po sebi. Kakav je to sistem koji se ne može reproducirati na svojoj vlastitoj osnovi? I u kakav to kapitalizam može biti vraćena 40 godina stvarana imovina u društvenom vlasništvu? Da li u predratni, balkanski kapitalizam starojugoslavenskog tipa, ili u kapitalizam švedskog tipa? Nije točno ni to da robna privreda sama po sebi stvara nejednakosti, bogateći pojedince i siromašeći radnike.⁴

³ Isto, str. 48.

⁴ Djelomično objašnjenje nekih obilježja robno-novčanog sistema nalazi se u mom radu: *Jednakost i sloboda u razmjeni*. »Marksistička misao«, br. 6, 1985, str. 175-185.

I za one koji zastupaju takvu teoriju i za nas koji osjećamo njezine posljedice bilo bi bolje da je što prije zamijenimo alternativnom teorijom i ideologijom, teorijom koju će ispitati ljudi čija glava nije u oblacima i koja će biti obrazložena pri punom danjem svjetlu.

Tako smo se Kritičkom analizom vratili dva koraka nazad u odnosu na Dugoročni program. Formalno se može dogoditi da ćemo imati dva ravnopravna dokumenta s posve različitim konceptom rješavanja krize.

Sve to ne znači da je prednost na strani Dugoročnog programa. To je dobar program rješavanja ekonomskih teškoća, ali je neostvariv. Kritička analiza neće nas lišiti ekonomske krize, ali će naša budućnost najvjerojatnije biti prema njoj usmjeravana. Zašto su jedni programi ostvarivi, a drugi nisu — očigledno nije pitanje poželjnosti, niti je u funkciji smanjivanja ekonomskih problema, već je to pitanje sukoba interesa. Budući da je riječ o sukobu interesa, bit će više mogućih praktičnih rješenja.⁵ Izbor između njih je ili ideološki ili teorijski. Prvi vodi ideološkim sukobima, a drugi do proširivanja društvenih sukoba. Vjerojatno je da će pobijediti ideološka dosljednost, pa će teorijska rješenja biti nesuglasna s političkim razrješenjima.

Zapitajmo se sada, pokusa radi, što i priliči našoj raspravi, možemo li nazreti neke pravce s kojima se naše društvo može suočiti. Da bih pojednostavnio raspravu, ograničit ću se na pretpostavke o izgledima da se ostvari jedan od tri alternativna scenarija.

Prvi bismo mogli nazvati »produživanje krize«, s karakterističnom tendencijom da ostane *status quo*. Tada standard neće rasti, čak će možda i zaostajati. Tehnološki progres, ako ga uopće bude bilo, i dalje će zavisiti o uvozu iz stranih zemalja. Taj scenarij diktira da i mi, kao i drugi na Istoku, poželimo kapitalizmu da njegova kriza što brže prođe i da od sveopćeg znanstveno-tehničkog progressa uspijemo uhvatiti koju mrvicu. To bi značilo ponavljanje događaja koji su se javljali pri formiranju sadašnje krize.

Drugi scenarij mogu nazvati »programom privredne reforme«, što bi značilo istovremeno uvođenje u sistem dobrih, a potiskivanje njegovih loših komponenti. Sve promjene koje će pridonijeti mobilnost roba, faktora i informacija na jugoslavenskom ekonomskom prostoru dobre su, ali one moraju biti izraz spontanijih tendencija i realnih interesa ekonomskih subjekata. To traži dosljednu samostalnost ekonomskih subjekata i neprestano sužavanje tutorstva politike nad privredom.

Po trećem scenariju, nazvat ću ga »radikalne promjene«, bit svega je ekonomska efikasnost, bez obzira na ideološku obojenost i čistoću sistema. U Kini bi za taj scenarij rekli da nije važno kakve je boje mačka, glavno je da lovi miševe.

Prvi je scenarij nepoželjan sa stajališta ekonomske efikasnosti, ali ostvariv, drugi je i poželjan i ostvariv, a treći poželjan, ali neostvariv. Najviše se priklanjam (ne skrivam svoje vrednovanje!) drugom scenariju. Osim reformi

⁵ U samoj Kritičkoj analizi uočavamo također krupne sukobe. Na jednoj strani nalazimo formulaciju da su banke »financijske asocijacije udruženog rada« (str. 53), a malo kasnije da su banke »samostalne i nezavisne samoupravne financijske organizacije koje posluju po ekonomskim principima« (str. 55). Upravo takve formulacije predstavljaju idealan povod za uplitanje političkih struktura, jer su nekonzistentne i traže objašnjenje od sveprisutnih arbitara.

postojećeg sistema, izravno nije moguće ništa učiniti. Ipak će se scenarij »produžavanje krize«, iako nepoželjan, najvjerojatnije ostvariti. Ne možemo naći političko rješenje krize. Zbog toga je sve osim *statusa quo* nalik djelu Goetheovog šegrtu, koji je bio u stanju, slučajno skriven, koristiti tajnu formulu da razbudi duh i da mu naređuje, ali ne i da ga smiri i vrati u prvobitno pasivno stanje. Zato nam Kričička analiza, ako se u javnoj raspravi ne raščiste razlike u prilazima ekonomskim pitanjima, ne nudi izlaz iz krize, već brani postojeći sistem, premda ne vidim koje bi to snage mogle ugroziti socijalizam u Jugoslaviji.